

Obowiązek alimentacyjny a obowiązek o charakterze alimentacyjnym między małżonkami

Duty of alimony and support obligations between spouses

Abstract

The subject of this article is the issue of qualification of care for the family obligation which is the content of art. 27 The Family and Guardianship Code as a duty of alimony or as just a support obligation. The author considers just obligation between spouses and focuses on comparison with an alimony obligation. The text presents of main views expressed in Polish legal writings and the review of Polish judicature in this question.

Key words

marriage, spouses, alimony obligation, family law, care for the family

Streszczenie

Tematem opracowania jest problematyka kwalifikacji obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny wynikającego z art. 27 k.r.o. jako obowiązku alimentacyjnego lub jako obowiązku o charakterze alimentacyjnym. Rozważania ograniczają się do obowiązku między małżonkami i koncentrują się na analizie podobieństw do obowiązku alimentacyjnego *sensu stricto* oraz różnic między tymi dwoma obowiązkami. W rozdziale zostało zaprezentowane stanowisko doktryny oraz przegląd orzecznictwa w tej kwestii.

Słowa kluczowe

małżeństwo, małżonkowie, obowiązek alimentacyjny, prawo rodzinne, zaspokajanie potrzeb rodziny

1. Wstęp

Rodzina jest podstawową jednostką społeczną, która do prawidłowego funkcjonowania i realizacji swoich zadań potrzebuje środków materialnych. Ich zapewnieniu służą instytucje prawa rodzinnego. Po pierwsze, przewidziana w art. 27 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹ (dalej jako: k.r.o.) instytucja obowiązku małżonków przyczyniania się do zaspokajania potrzeb założonej przez siebie rodziny oraz będący jego kontynuacją po rozpadzie małżeństwa obowiązek alimentacyjny *sensu stricto* (art. 60 k.r.o.). Po drugie, instytucja obowiązku alimentacyjnego pomiędzy krewnymi wynikająca z art. 128 i n. k.r.o.²

Obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny znany był już w Kodeksie rodzinnym z 1950 r.³, którego art. 18 stanowił, że „oboje małżonkowie są obowiązani, każdy według swych sił oraz odpowiednio do swych możliwości zarobkowych i majątkowych, przyczyniać się do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli. Zadośćuczynienie temu obowiązkowi może polegać także w całości lub w części na osobistych staraniach o wychowanie dzieci i pracy we wspólnym gospodarstwie”⁴. Współczesny art. 27 k.r.o. jest wyrazem konkretyzacji obowiązków wzajemnej pomocy oraz współdziałania dla dobra rodziny, które wynikają z art. 23 k.r.o. Przepis art. 27 k.r.o. stanowi bowiem, że oboje małżonkowie mają obowiązek przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny według swoich sił i możliwości zarobkowych oraz majątkowych, co tym samym zawiera w sobie realizację równouprawnienia w małżeństwie kobiety i mężczyzny, gdyż zadośćuczynienie temu

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 682 z późn. zm.).

² J. Gwiazdomorski, *Alimentacyjny obowiązek między małżonkami*, PWN, Warszawa 1970, s. 9–10.

³ Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny (Dz. U. Nr 34, poz. 308 z późn. zm.).

⁴ Zob. wyrok SN z dnia 24 sierpnia 1965 r., I PR 330/65, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1966, nr 6, poz. 96.

obowiązkowi może polegać także na indywidualnych staraniach o wychowanie potomstwa oraz na pracy we wspólnym gospodarstwie domowym – tak w całości jak i w części⁵.

2. Charakter prawny obowiązku wynikającego z art. 27 k.r.o.

Obowiązek zawarty w artykule 27 k.r.o. często zarówno w orzecznictwie, jak i języku użytkowym określany jest mianem obowiązku alimentacyjnego. Niewątpliwie przedmiot unormowania tego artykułu jest pokrewny z przedmiotem uregulowań dotyczących obowiązku alimentacyjnego pomiędzy krewnymi wynikającymi z art. 128–140 k.r.o. oraz obowiązku alimentacyjnego pomiędzy powinowatymi z art. 144 k.r.o. Podobieństwo nie oznacza jednak tożsamości tych unormowań. Poza wyraźnymi podobieństwami występują w odniesieniu do tych kategorii unormowań pewne różnice. W wyroku z dnia 24 sierpnia 1990 r. Sąd Najwyższy wyraźnie zaznaczył, że obowiązek wynikający z art. 27 k.r.o. nie jest obowiązkiem alimentacyjnym, a jedynie obowiązkiem o charakterze alimentacyjnym⁶. Stanowisko to podtrzymał w uchwale z dnia 13 lipca 2011 r., gdzie wskazał, że już od wielu dziesięcioleci w praktyce sądowej można zauważyć tendencję do traktowania każdego świadczenia, które polega na dostarczaniu środków utrzymania, jako świadczenia alimentacyjnego. W związku z czym Sąd Najwyższy uznał, że sądy zasądzające na podstawie art. 27 k.r.o. alimenty na rzecz drugiego małżonka posługują się pewnym skrótem pojęciowym⁷. Ani orzecznictwo, ani doktryna nie są jednak w tej kwestii zgodne. Pogląd odmienny reprezentował między

⁵ J. Ignaczewski, *Alimenty. Komentarz*, wyd. 4, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 33.

⁶ Wyrok SN z dnia 24 sierpnia 1990 r., I CR 422/90, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1991, nr 10–12, poz. 124.

⁷ Uchwała SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 39/11, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej” 2012, nr 3, poz. 788.

innymi Adam Szpunar, powołując się wielokrotnie na uchwałę siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 2 lipca 1955 r.⁸; opowiadał się on za stanowiskiem, że „świadczenia alimentacyjne między rozwiedzionymi małżonkami stanowią kontynuację – choć w zmienionej postaci – obowiązku zrodzonego przez zawarcie małżeństwa”⁹. Zdecydowanym zwolennikiem koncepcji, która odróżnia obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny, o którym mowa w art. 27 k.r.o., od zwykłego obowiązku alimentacyjnego był Jan Gwiazdomorski, który – podkreślając pokrewieństwo obu instytucji – wskazywał na różnice między tymi obowiązkami.

3. Charakter zbiorowy

Zasadniczą różnicą między obowiązkiem alimentacyjnym *sensu stricto* a obowiązkiem zaspokajania potrzeb rodziny jest liczba osób uprawnionych i zobowiązanych. Podczas gdy w pierwszym przypadku celem jest zagwarantowanie środków utrzymania przez jedną określoną osobę innej określonej osobie, to w drugim przypadku celem jest zagwarantowanie tych środków od obojga małżonków założonej przez nich rodzinie jako całości¹⁰. Wynika to z tego, że istotą obowiązku alimentacyjnego jest zaspokojenie indywidualnych potrzeb osoby uprawnionej – dorosłego lub dziecka – a jego miarą są potrzeby oraz możliwości osoby zobowiązanej. Natomiast obowiązek małżonków zaspokajania potrzeb rodziny jest skierowany na ogół potrzeb całej zbiorowości rodzinnej, a mierzony jest siłami i możliwościami ich zaspokajania przez oboje zobowiązanych małżonków¹¹.

⁸ Uchwała SN z dnia 2 lipca 1955 r., I CO 27/55, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej” 1956, nr 2, poz. 33.

⁹ A. Szpunar, *O obowiązku alimentacyjnym między rozwiedzionymi małżonkami*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, z. 1, s. 22.

¹⁰ J. Gwiazdomorski, *op. cit.*, s. 6.

¹¹ T. Smyczyński, *Alimentacja dzieci a obowiązek przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1977, nr 2, s. 53.

Z powyższego wynika, że obowiązek z art. 27 k.r.o. ma szerszą treść niż zwykły obowiązek alimentacyjny¹².

4. Pojęcie małżeństwa

Definicji małżeństwa należy w pierwszej kolejności doszukiwać się w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., gdzie w art. 18 odnajdziemy określenie małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny¹³. Tym samym polskie prawo nie dopuszcza instytucji wynikających z poligamii czy związku dwóch osób tej samej płci.

Choć k.r.o. nie zawiera wyodrębnionej definicji małżeństwa, to istota małżeństwa została uregulowana w przepisach tytułu I zatytułowanego „Małżeństwo”. Spełniające zawarte w nim wymogi pojęcie małżeństwa uznawane jest jako jednolite w obrębie całego prawa publicznego i prywatnego¹⁴. Z treści przepisów k.r.o. można wyodrębnić cechy wyróżniające tę instytucję spośród innych. Małżeństwo jest trwałym (ale niemającym charakteru nierozzerwalnego) monogamicznym związkiem osób odmiennej płci. Związek ten ma charakter dobrowolny, o czym świadczy jego zawarcie poprzez czynność cywilnoprawną o charakterze umownym, czyli na mocy woli stron. Małżeństwo charakteryzuje się równouprawnieniem małżonków, która wynika nie tylko wprost z art. 23 k.r.o., ale również z art. 33 ust. 1 Konstytucji RP. Celem małżeństwa jest wspólne pożycie, realizacja dobra małżonków i założonej przez nich rodziny oraz realizacja celów społecznych¹⁵.

¹² Wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 2 marca 2016 r., II SA/Bd 1151/15, LEX nr 2104593.

¹³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

¹⁴ Zob. uzasadnienie wyroku NSA w Warszawie z dnia 23 kwietnia 2008 r., II FSK 373/2007, LEX nr 2795226.

¹⁵ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, wyd. 8, C.H. Beck, Warszawa 2016, Nb 30.

5. Pojęcie rodziny

Rodzinę można określić jako najstarszą grupę społeczną, której naturalny charakter wynika przede wszystkim z rozwoju wewnętrznego, jakim jest rodzenie dzieci, a nie tylko z dołączania nowych członków z zewnątrz. Tym samym rodzina jest zjawiskiem nieprzemijającym oraz niezastąpionym elementem struktury społecznej. Wśród funkcji, jakie spełnia rodzina, można wymienić przede wszystkim funkcję prokreacyjną, emocjonalno-ekspresyjną oraz gospodarczą. Natomiast podział ról w rodzinie wpływa na realizację innych funkcji, między innymi funkcji wychowawczo-socjalizacyjnej czy opiekuńczej.

W polskim ustawodawstwie nie sformułowano uniwersalnej definicji rodziny. Ustawodawca najczęściej adresuje określone normy do poszczególnych członków rodziny¹⁶.

W świetle art. 27 k.r.o. ustalenie podmiotowego zakresu pojęcia rodzina ma o tyle istotne znaczenie, że wpływa na rozmiar obowiązku wynikającego z tego przepisu¹⁷. W doktrynie wskazuje się, że ścisły związek między art. 27 a art. 23 k.r.o. nakazuje przyjąć, iż w rozumieniu obu wskazanych przepisów rodziną jest ten sam krąg osób. Konsekwencją takiego rozumowania jest określenie rodziny jako powstałej przez zawarcie małżeństwa (art. 23 *in fine*), a tym samym możliwość wyróżnienia w ujęciu socjologicznym „małej rodziny niepełnej”, czyli tworzonej przez samych małżonków oraz „małej rodziny pełnej”, na którą składają się małżonkowie, ich małoletnie dzieci oraz niebędące w stanie utrzymać się samodzielnie dzieci pełnoletnie. Na równi z biologicznymi dziećmi małżonków traktuje się dzieci przysposobione wspólnie przez małżonków oraz dzieci nieprzysposobione, ale wzięte na wychowanie. Analogicznie

¹⁶ *Ibidem*, Nb 1.

¹⁷ M. Sychowicz [w:] T. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2011, art. 27, Nb 5.

traktuje się również dzieci jednego z małżonków, jeśli są one wychowywane w rodzinie lub przebywają w niej na stałe¹⁸.

Podkreślić należy, że aby małżonek mógł dochodzić roszczeń wynikających z art. 27 k.r.o. wystarczy rodzina składająca się z obojga małżonków. Taki pogląd zaprezentował Sąd Najwyższy w wyroku z 24 sierpnia 1965 r. wydanym jeszcze na gruncie Kodeksu rodzinnego z 1950 r.¹⁹ Podobnie w uchwale z 16 grudnia 1987 r. Sąd Najwyższy wskazywał, że „małżonek może dochodzić zaspokajania potrzeb na zasadzie art. 27 k.r.o. zarówno wtedy, gdy rodzinę tworzą małżonkowie i dzieci będące na ich utrzymaniu, jak i wtedy, gdy w rodzinie dzieci takich nie ma”²⁰.

6. Pojęcie potrzeb rodziny

W doktrynie i orzecznictwie utrwaliło się, że obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny obejmuje, poza ściśle rozumianymi wspólnymi potrzebami całej rodziny, także potrzeby indywidualne każdego z małżonków i dzieci²¹. Wspomnianej wyżej uchwale Sądu Najwyższego z 16 grudnia 1987 r. wyjaśniono, że „potrzeby rodziny stanowią, oprócz utrzymania i wychowania dzieci, potrzeby z istoty swej wspólne, jak również indywidualne potrzeby małżonków”²².

W nauce prawa wyróżnia się trzy grupy „potreb rodziny” wynikające z art. 27 k.r.o. Pierwszą z nich są „wspólne potrzeby związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego”, wśród których wymienia się

¹⁸ M. Sychowicz, *op.cit.*, art. 23, Nb 23.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 24 sierpnia 1965 r., I PR 330/65, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1966, nr 6, poz. 96.

²⁰ Uchwała SN z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1988, nr 4, poz. 42.

²¹ Zob. uchwała SN z dnia 28 listopada 2012 r., III CZP 77/12, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej” 2013, nr 5, poz. 62.

²² Uchwała SN z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1988, nr 4, poz. 42, uzasadnienie tezy I.

m.in. koszty utrzymania mieszkania, żywność dla całej rodziny czy opłaty. Drugą z nich są „indywidualne potrzeby każdego z małżonków”, ze wskazaniem na potrzeby w zakresie samorozwoju, kulturalne oraz osobiste. Trzecią grupą są „potrzeby dzieci związane z ich utrzymywaniem i wychowywaniem”, rozumiane jako koszty kształcenia, odzieży, wychowania oraz leczenia²³.

W wyroku z 24 sierpnia 1990 r. Sąd Najwyższy uznał, że „potrzeby rodziny w rozumieniu art. 27 k.r.o. są to potrzeby usprawiedliwione, uzasadnione wieloma względami, np. wiekiem, stanem zdrowia, słusznymi zainteresowaniami”²⁴. Konsekwencją takiego poglądu jest wniosek, że obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny wynikający z art. 27 k.r.o. nie obejmuje swoim zakresem wszelkich potrzeb, a jedynie te, które w danych okolicznościach można uznać za potrzeby usprawiedliwione. Oceny, czy dane potrzeby mogą być uznane za usprawiedliwione, dokonuje się w ścisłym związku z określeniem sił oraz możliwości majątkowych i zarobkowych małżonków, a także biorąc pod uwagę zasadę równej stopy życiowej małżonków. Rozstrzygając o charakterze potrzeb, uwzględnia się wszelkie okoliczności konkretnego przypadku. Jan Gwiazdomorski wskazał kryteria, które mogą posłużyć w tym celu jako wskazówki. W pierwszej kolejności można wymienić zawód oraz wykształcenie małżonków, ich pozycję społeczną, wiek, stan zdrowia oraz potrzebę dalszego rozwoju. Drugim wskaźnikiem są zarobki, które w istniejących warunkach i przy posiadanych możliwościach rozwoju małżonkowie mogliby uzyskiwać oraz bieżące dochody z innych źródeł, jak na przykład emerytura czy renta. W tym przypadku istotne jest rozróżnienie między dochodami rzeczywiście osiąganymi, a tymi, które możliwe są do osiągnięcia przy dołożeniu należytej staranności przez małżonków²⁵.

²³ J. Pawliczak [w:] K. Osajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 4, C.H. Beck, Warszawa 2018, art. 27, Nb 36, s. 9.

²⁴ Wyrok SN z dnia 24 sierpnia 1990 r., I CR 422/90, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 1991, nr 10–12, poz. 124.

²⁵ J. Gwiazdomorski, *op. cit.*, s. 31–35.

W doktrynie wyrażono również pogląd, że w obowiązku z art. 27 k.r.o. mieści się także odpowiednie zużywanie dostarczanych środków. Oznacza to podejmowanie (sumiennie, rozsądnie i przy przestrzeganiu zasad gospodarności) czynności i starań, które mają doprowadzić do zaspokojenia potrzeb rodziny poprzez nabycie potrzebnych artykułów i innych przedmiotów²⁶.

7. Przesłanka niedostatku uprawnionego

Drugą cechą odróżniającą obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny od obowiązku alimentacyjnego *sensu stricto* jest przesłanka niedostatku uprawnionego. O ile obowiązek przewidziany w art. 27 k.r.o. ma bronić rodzinę przed niedostatkiem, o tyle zwykły obowiązek alimentacyjny, z wyjątkiem sytuacji, gdy uprawnione jest dziecko, powstaje w razie wystąpienia niedostatku po stronie osoby uprawnionej²⁷.

W orzecznictwie ugruntowały się dwa sposoby rozumienia pojęcia niedostatku. Wyrazem poglądu przemawiającego za pojęciem „węższym” jest między innymi wyrok z dnia 4 października 2011 r., w którym Naczelny Sąd Administracyjny w Warszawie stwierdził, że: „O osobie ubiegającej się o alimenty z powodu niedostatku można mówić wówczas, gdy nie potrafi ona zaspokoić samodzielnie swych potrzeb na poziomie zbliżonym do minimum socjalnego, przy czym «nie potrafi» to znaczy, że nie posiada dostatecznych środków pomimo podejmowania starań, by je pozyskać”²⁸. Natomiast „szersze” rozumienie tego terminu oznacza nie tylko konieczność zapewnienia egzystencji na minimalnym poziomie, ale wykracza poza zaspokajanie podstawowych potrzeb bytowych

²⁶ *Ibidem*, s. 48–49.

²⁷ J. Gajda [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 5, C.H. Beck, Warszawa 2018, art. 27, Nb. 8.

²⁸ Wyrok NSA w Warszawie z dnia 4 października 2011 r., II FSK 631/10, LEX nr 1069901.

i obejmuje ponadto brak możliwości czynienia wydatków pozwalających na życie na godziwym poziomie, który jest adekwatny do zindywidualizowanych potrzeb materialnych, jak i niematerialnych określonej osoby. Wyrazem tego poglądu jest między innymi wyrok z dnia 7 września 2000 r., w którym Sąd Najwyższy wskazał, że: „W niedostatku znajduje się ten, kto nie może własnymi siłami zaspokoić swoich usprawiedliwionych potrzeb w całości lub w części; a usprawiedliwione potrzeby te takie, których zaspokojenie zapewni uprawnionemu normalne warunki bytowania, odpowiednie do jego stanu zdrowia i wieku”²⁹.

W obowiązku zaspokajania rodziny wynikającym z art. 27 k.r.o. nie ma przesłanki niedostatku ani w rozumieniu „węższym”, ani „szerszym” tego pojęcia. Jako przesłankę znajdziemy natomiast równą stopę życiową. W uchwale z 16 grudnia 1987 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że „obowiązek małżonka z art. 27 k.r.o. nie powstaje i nie zależy od tego, czy drugi małżonek znajduje się w niedostatku, lecz od tego, by jeden z małżonków nie mógł zaspokajać swoich potrzeb w takim zakresie, w jakim może to uczynić małżonek drugi”³⁰.

8. Przesłanka równej stopy życiowej a usprawiedliwione potrzeby uprawnionego

Kolejnym aspektem odróżniającym obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny od obowiązku alimentacyjnego *sensu stricto* są przesłanki wyznaczania zakresu obowiązków. Podczas gdy zakres zwykłego obowiązku alimentacyjnego określany jest przede wszystkim przez „usprawiedliwione potrzeby uprawnionego” oraz przez „możliwości zarobkowe i majątkowe zobowiązanego”, to przy wyznaczaniu zakresu obowiązków

²⁹ Wyrok SN z dnia 7 września 2000 r., I CKN 872/00, LEX nr 530682.

³⁰ Uchwała SN z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 1988, nr 4, poz. 42, uzasadnienie tezy I.

przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny największą rolę odgrywa równa stopa życiowa członków rodziny³¹.

Zgodnie z orzecznictwem obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny wynikający z art. 27 k.r.o. obejmuje w równym stopniu oboje małżonków przez cały czas trwania ich małżeństwa. Jego celem jest uzyskanie od małżonków środków, które zapewnić mają prawidłowe funkcjonowanie rodziny jako całości, a także zaspokojenie uzasadnionych potrzeb poszczególnych jej członków, a to wszystko przy zachowaniu zasady równej stopy życiowej³². Pozwala to wysnuć wniosek, że małżonkowie powinni prowadzić życie na zbliżonym poziomie. Nie może więc być widoczna dysproporcja między małżonkiem zarabiającym więcej a małżonkiem, który otrzymuje mniejsze dochody lub w ogóle ich nie otrzymuje, zajmując się w tym czasie domem lub dziećmi. Dysproporcja ta może przejawiać się na przykład w wyjazdach na droższe wczasy, korzystaniu z bardziej wyszukanych rozrywek, jeżdżeniu lepszym samochodem czy jądaniem osobno w bardziej ekskluzywnych restauracjach. Należy mieć jednak na uwadze wyjątki od zasady równej stopy życiowej wynikające z zachowań związanych bezpośrednio z działalnością zawodową, jak np. wyjazdy na konferencje czy spotkania biznesowe³³.

Zasada równej stopy życiowej nie może być jednak traktowana jako zasada o charakterze absolutnym. Kluczowy w tej kwestii jest wyrok wydany dnia 28 stycznia 1998 r., w którym Sąd Najwyższy wskazuje, że zasada egalitaryzmu małżonków wynikająca z art. 27 k.r.o. nie może być rozumiana w ten sposób, że bez względu na okoliczności konkretnej sprawy sumuje się dochody obojga małżonków i dzieli na dwie równe części, w ten sposób zasądzając kwotę dla małżonka, który osiąga

³¹ J. Gwiazdomorski, *op. cit.*, s. 6.

³² Uchwała SN z dnia 20 października 2010 r., III CZP 59/10, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2011, nr 5, poz. 52.

³³ T. Sokołowski [w:] H. Dolecki, T. Sokołowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, art. 27, Nb 3.

mniejsze dochody³⁴. Ponadto każdy z małżonków ma obowiązek wykorzystywać swoje możliwości uzyskiwania dochodów i w pierwszej kolejności powinien zaspokajać swoje potrzeby własnymi siłami³⁵.

9. Separacja faktyczna małżonków

Dopóki małżonkowie pozostają we wspólnym pożyciu, istnienie obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny nie budzi wątpliwości, ponieważ jest wyrazem współdziałania i wzajemnego wsparcia, a także ponoszenia odpowiedzialności za rodzinę, którą wspólnie stworzyli. Wątpliwości pojawiają się, gdy małżonkowie żyją w rozłączeniu, czyli występuje stan separacji faktycznej – szczególnie gdy nie posiadają oni dzieci, ponieważ często sprowadza się to do sytuacji, w której kobietę i mężczyznę łączy nic poza dokumentem, jakim jest akt stanu cywilnego. W doktrynie nie ma jednolitego stanowiska w tej kwestii.

W literaturze przeważa pogląd, że separacja faktyczna małżonków nie powoduje zniesienia obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny. Jednak może mieć wpływ na formę i zakres tego obowiązku³⁶. Za poglądem tym przemawia brak regulacji faktycznego rozłączenia małżonków w k.r.o., co może wskazywać tym samym na brak konsekwencji prawnych takiej sytuacji. Ponadto obowiązek ten uzależniony jest od istnienia rodziny, a ta, jak już wyżej ustalono, powstaje w momencie zawarcia małżeństwa.

Pomimo że z formalnoprawnego punktu widzenia separacja faktyczna nie unicestwia instytucji rodziny, której zaspokajania potrzeb

³⁴ Wyrok SN z dnia 28 stycznia 1998 r., II CKN 585/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, nr 2, poz. 29.

³⁵ T. Smyczyński, *Glosa do wyroku SN z dnia 28 stycznia 1998 r., II CKN 585/97*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, nr 2, poz. 29.

³⁶ Tak J. Gwiazdomorski, *op. cit.*, s. 55–79; J.S. Piąkowski, *Stosunki majątkowe między małżonkami*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1955, s. 69; J. Panowicz-Lipska, *Skutki prawne separacji faktycznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1991, s. 64–85; J. Śledziński, *Z zagadnień faktycznego rozłączenia małżonków*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 5–6, s. 815.

dotyczy obowiązek z art. 27 k.r.o., to rzeczywiste zerwanie pożycia między małżonkami zmusza do refleksji, czy nie jest to sprzeczne z funkcją, jaką zakłada istnienie tego obowiązku. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 28 stycznia 1998 r. uznał, że separacja faktyczna małżonków umożliwia uzasadnienie oddalenia powództwa o świadczenie z art. 27 k.r.o. W uzasadnieniu Sąd Najwyższy podnosi między innymi, że analiza tego przepisu pod kątem założonej funkcji umożliwia obronę poglądu, zgodnie z którym w sytuacji małżonków, którzy pozostają w separacji faktycznej od kilku lat, obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny wygaś, ponieważ stworzone w momencie zawarcia małżeństwa więzi rodzinne *de facto* już nie istnieją³⁷. Taki też pogląd wyraził Sąd Administracyjny w Gdańsku, który w uzasadnieniu do wyroku z dnia 14 maja 2014 r. stwierdza, że o małżeństwie i potrzebach rodziny w rozumieniu art. 27 k.r.o. można mówić tylko wtedy, gdy rodzina jest związana „rzeczywistym węzłem pożycia małżeńskiego”, a nie tylko formalnym aktem małżeństwa³⁸. Co wydaje się oczywiste, zwolennicy tego poglądu odwołują się jedynie do stałej i ugruntowanej już rozłączności małżonków, nie zaś do przejściowych zakłóceń dotyczących ich wspólnego pożycia.

Sytuacja zasługująca na szczególne wyróżnienie to taka, w której z żądaniem materialnej pomocy wystąpi małżonek ponoszący wyłączną winę w rozpadzie pożycia małżeńskiego lub dopuszczający się rażących uchybień względem drugiego małżonka. Stanowisko, zgodnie z którym roszczenie takiego współmałżonka zostać może ograniczone lub nawet wyłączone z powodu sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, zostało wyrażone przez Sąd Najwyższy już w 1974 r.³⁹ Sąd Najwyższy podkreślił wtedy, że niegodziwość winnego małżonka nie może zostać

³⁷ Wyrok SN z dnia 28 stycznia 1998 r., II CKN 585/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, nr 2, poz. 29.

³⁸ Wyrok SA w Gdańsku z dnia 14 maja 2014 r., III AUa 1441/13, LEX nr 1477036.

³⁹ Uchwała SN z dnia 7 lipca 1974 r., III CZP 46/74, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego” 1975, nr 12, poz. 160.

nagrodzona poprzez uzyskanie przez niego korzyści majątkowych od drugiego małżonka.

Przypadek, w którym realizowany jest obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny, podczas gdy małżonkowie żyją w rozłączeniu (szczególnie gdy nie posiadają na wychowaniu dzieci), zbliża charakter tego obowiązku do zwykłego obowiązku alimentacyjnego. Przejawem tego jest realizowanie obowiązku lepiej sytuowanego małżonka względem małżonka w gorszej sytuacji finansowej, przy czym prawo podmiotowe drugiego małżonka służy tylko jego interesom. Różnicą natomiast wciąż pozostaje brak przesłanki niedostatku małżonka uprawnionego⁴⁰.

10. Kontynuacja obowiązku

Wraz z uprawomocnieniem się orzeczenia separacji lub rozwodu obowiązek przewidziany w art. 27 k.r.o. ustaje. Małżonek, dochodząc alimentów, może domagać się ich wyłącznie na podstawie art. 60 k.r.o. (lub w przypadku separacji art. 60 § 1 i 2 w zw. z 61 § 4 k.r.o.). Niedopuszczalne jest natomiast domaganie się podwyższenia świadczenia orzeczonego wcześniej, nawet prawomocnym wyrokiem, na podstawie art. 27 k.r.o.⁴¹

Obowiązek wzajemnej pomocy, w tym także pomocy materialnej, jest jednym z podstawowych elementów małżeństwa. Z charakteru instytucji małżeństwa, która jest objęta ochroną konstytucyjną, wynika ochrona roszczeń rozwiedzionego małżonka w zakresie otrzymywania od drugiego małżonka środków utrzymania. Z założenia małżeństwo to stosunek prawny mający nieokreślony czas trwania, w wyniku czego niektóre formy ochrony roszczeń majątkowych względem współmałżonka mogą mieć charakter „dożywotni”, czyli trwać pomimo orzeczenia

⁴⁰ J. Gwiazdomorski, *op. cit.*, s. 62–63.

⁴¹ Wyrok SA w Krakowie z dnia 28 listopada 2012 r., I ACa 1091/12, LEX nr 1289462.

separacji czy rozvodu. Podstawą takiego poglądu jest uznanie, że w przypadku prawidłowego funkcjonowania małżeństwa małżonkowie mogliby oczekiwać od siebie nawzajem wsparcia, także finansowego, w zaspokajaniu swoich uzasadnionych potrzeb. Przy regulowaniu sytuacji prawnej rozwiedzionych małżonków istotne jest więc, aby to oczekiwanie było chronione, gdyż prawa o charakterze majątkowym podlegają ochronie konstytucyjnej. Konieczne jest zatem uwzględnienie ochrony usprawiedliwionych potrzeb byłego małżonka w zakresie instytucji rozvodu i separacji sądowej, ponieważ choć orzeczenie rozvodu co do zasady przekreśla istnienie więzi rodzinnej pomiędzy małżonkami, to bez wątplenia nie unicestwia ono faktu, że małżonkowie tworzyli w przeszłości rodzinę⁴².

Zbieżne z tym poglądem jest stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale z dnia 2 lipca 1955 r.⁴³ i potwierdzone w wyroku z dnia 8 grudnia 1986 r.⁴⁴ Sąd Najwyższy wskazuje, że z zawarcia małżeństwa wynikają skutki prawne, z których część gaśnie na skutek rozvodu, a pozostałe trwają bez względu na jego orzeczenie. Jednym ze skutków prawnych trwających bez względu na rozwód jest właśnie stosunek alimentacyjny pomiędzy rozwiedzionymi małżonkami. Prawo rozwiedzonego małżonka do żądania pomocy w postaci środków utrzymania nie wynika z orzeczenia rozvodu, ale z faktu, że strony były w przeszłości małżeństwem. Zgodnie z powyższym, art. 60 k.r.o. nie kreuje nowego prawa, ale ogranicza w konkretnym zakresie prawo, które już istnieje⁴⁵.

Utrwalony w doktrynie jest pogląd uznający, że obowiązek alimentacyjny między rozwiedzionymi małżonkami stanowi „kontynuację

⁴² Wyrok TK z dnia 11 kwietnia 2006 r., SK 57/04, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A” 2006, nr 4, poz. 43.

⁴³ Uchwała SN z dnia 2 lipca 1955 r., CO 27/55, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego” 1956, nr 2, poz. 33.

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 8 grudnia 1986 r., III CRN 331/86, „Nowe Prawo” 1987, nr 11–12, s. 165.

⁴⁵ J. Ignaczewski, *Rozwód i separacja*, C.H. Beck, Warszawa 2010, wyd. I, s. 23–24.

obowiązku wzajemnej pomocy w zakresie utrzymania” w zmodyfikowanej postaci⁴⁶. Ogólne określenie „wzajemna pomoc” nie może być jednak bezpośrednio utożsamiana z obowiązkiem zaspokajania potrzeb rodziny. W najnowszym orzecznictwie Sąd Najwyższy przyjmuje, że obowiązek alimentacyjny między rozwiedzionymi małżonkami wynikający z art. 60 k.r.o. „nie stanowi prostej, bezpośredniej kontynuacji prawnej obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny z art. 27 k.r.o.”⁴⁷ Ciągłość obowiązku można natomiast rozumieć jako powiązania faktyczne, wynikające z konieczności uprzedniego istnienia małżeństwa, co jest przesłanką dochodzenia roszczeń alimentacyjnych z art. 60 k.r.o.

Bez względu na powyższe wątpliwości bezsprzeczny jest fakt, że obowiązek alimentacyjny z art. 60 k.r.o. jest instytucją prawną ściśle związaną z obowiązkiem przyczyniania się do zaspokojenia potrzeb rodziny wynikającym z art. 27 k.r.o.

11. Zakończenie

Pomimo że w praktyce orzeczniczej sądów, jak i nierzadko w piśmiennictwie, obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny określany jest mianem „alimentów między małżonkami”, to w przeważającej większości jest to skrót myślowy, określający po prostu świadczenie polegające na dostarczaniu środków utrzymania. Nie można bezpośrednio sprowadzać tego do utożsamiania obowiązku zawartego w art. 27 k.r.o. do obowiązków alimentacyjnych wynikających z art. 128–140, art. 144 czy art. 60 k.r.o. Dużo trafniejsze jest określenie „obowiązek o charakterze

⁴⁶ Uchwała SN z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1988, nr 4, poz. 42.

⁴⁷ Tak m.in. uchwała SN z dnia 28 listopada 2012 r., III CZP 77/12, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej” 2013, nr 5, poz. 62; uchwała SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 39/11, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej” 2012, nr 3, poz. 33; uchwała SN z dnia 25 maja 2017 r., III UZP 2/17, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych” 2018, nr 1, poz. 5.

alimentacyjnym”. Choć doktryna, tak jak i orzecznictwo, nie pozostają w tej kwestii jednolite, to za taką koncepcją przemawia wiele argumentów wskazanych powyżej.

Podnieść należy, że racjonalny ustawodawca nie bez powodu nie posłużył się w art. 27 k.r.o. terminem „alimenty”. Obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny ma charakter grupowy i zobowiązuje oboje małżonków do działania na rzecz całej rodziny, zatem na rzecz siebie samych również. Nie jest on stosunkiem obligacyjnym, ponieważ w stosunku tym żaden z małżonków nie jest ani wierzycielem ani dłużnikiem wobec drugiego. Ponadto zapewnianie środków utrzymania jest tylko jednym z kilku sposobów zadośćuczynienia temu obowiązkowi, obok osobistych starań o wychowanie dzieci i pracy we wspólnym gospodarstwie domowym. Art. 27 k.r.o. jest normą prawną o charakterze *ius cogens* i nie jest możliwe modyfikowanie wynikającego z niej obowiązku umową, podczas gdy orzecznictwo w większości dopuszcza umowy dotyczące alimentów⁴⁸. Celem tego obowiązku jest zagwarantowanie równej stopy życiowej członkom rodziny. Wśród przesłanek natomiast, w przeciwieństwie do zwykłego obowiązku alimentacyjnego, nie znajdziemy niedostatku uprawnionego.

Z drugiej strony obowiązek alimentacyjny definiowany jest jako „dostarczanie środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania”. Niepodważalnie obowiązek małżonków z art. 27 k.r.o. odpowiada tej definicji. Nie ulega również wątpliwości, że oba obowiązki mają, poza różnicami, także wiele podobieństw. Rozbieżności dotyczące charakteru prawnego obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny z art. 27 k.r.o. nie mają istotnego znaczenia z punktu widzenia praktyki, gdyż świadczenia dochodzone i zasądzone na wskazanej podstawie korzystają ze wszystkich przywilejów zastrzeżonych dla świadczeń alimentacyjnych *sensu stricto*⁴⁹.

⁴⁸ G. Jędrejek [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, Art. 27, System Informacji Prawnej LEX, 2018, Nb. 4.

⁴⁹ J. Pawliczak, *op. cit.*, art. 27, Nb 23.

Bibliografia

Źródła

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 682 z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny (Dz. U. Nr 34, poz. 308 z późn. zm.).
4. Wyrok TK z dnia 11 kwietnia 2006 r., SK 57/04, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A” 2006, nr 4, poz. 43.
5. Wyrok SN z dnia 24 sierpnia 1965 r., I PR 330/65, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1966, nr 6, poz. 96.
6. Wyrok SN z dnia 8 grudnia 1986 r., III CRN 331/86, „Nowe Prawo” 1987, nr 11–12, s. 165.
7. Wyrok SN z dnia 24 sierpnia 1990 r., I CR 422/90, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1991, nr 10–12, poz. 124.
8. Wyrok SN z dnia 28 stycznia 1998 r., II CKN 585/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, nr 2, poz. 29.
9. Wyrok SN z dnia 7 września 2000 r., I CKN 872/00, LEX nr 530682.
10. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 23 kwietnia 2008 r., II FSK 373/2007, LEX nr 2795226.
11. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 4 października 2011 r., II FSK 631/10, LEX nr 1069901.
12. Wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 2 marca 2016 r., II SA/Bd 1151/15, LEX nr 2104593.
13. Wyrok SA w Krakowie z dnia 28 listopada 2012 r., I ACa 1091/12, LEX nr 1289462.
14. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 14 maja 2014 r., III AUa 1441/13, LEX nr 1477036.
15. Uchwała SN z dnia 2 lipca 1955 r., I CO 27/55, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej” 1956, nr 2, poz. 33.

16. Uchwała SN z dnia 7 lipca 1974 r., III CZP 46/74, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego” 1975, nr 12, poz. 160.
17. Uchwała SN z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1988, nr 4, poz. 42.
18. Uchwała SN z dnia 20 października 2010 r., III CZP 59/10, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2011, nr 5, poz. 52.
19. Uchwała SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 39/11, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2012, nr 3, poz. 788.
20. Uchwała SN z dnia 28 listopada 2012 r., III CZP 77/12, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2013, nr 5, poz. 62.
21. Uchwała SN z dnia 25 maja 2017 r., III UZP 2/17, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych” 2018, nr 1, poz. 5.

Literatura

1. Gajda J. [w:] K. Pietrzykowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 5, C.H. Beck, Warszawa 2018, art. 27, Nb 8.
2. Gwiazdomorski J., *Alimentacyjny obowiązek między małżonkami*, PWN, Warszawa 1970.
3. Ignaczewski J., *Alimenty. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2016.
4. Ignaczewski J., *Rozwód i separacja*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
5. Jędrejek G. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, art. 27, System Informacji Prawnej LEX, 2018
6. Panowicz-Lipska J., *Skutki prawne separacji faktycznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1991.
7. Pawliczak J. [w:] K. Osajda, *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2018.
8. Piątkowski J.S., *Stosunki majątkowe między małżonkami*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1955.
9. Smyczyński T., *Alimentacja dzieci a obowiązek przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1977, nr 2.

10. Smyczyński T., Głosa do wyroku SN z dnia 28 stycznia 1998 r., II CKN 585/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, nr 2, poz. 29.
11. Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, C.H. Beck, Warszawa 2016, wyd. 8, Nb 30.
12. Sokołowski T. [w:] H. Dolecki, T. Sokołowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, art. 27, Nb 3.
13. Sychowicz M. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. V, LexisNexis, Warszawa 2011, art. 23, Nb 23.
14. Sychowicz M. [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2006, art. 27, Nb 5.
15. Szpunar A., *O obowiązku alimentacyjnym między rozwiedzionymi małżonkami*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, nr 1.
16. Śledziński J., *Z zagadnień faktycznego rozłączenia małżonków*, „Państwo i Prawo” 1952, z. 5–6.